

Obveze arhiva utvrđene Zakonom o zaštiti arhivske građe i arhivima (»Narodne novine«, br. 25/78, 31/86 i 47/86) stoje i u odnosu na uredsko poslovanje.

Ove obveze potrebno je prvenstveno shvatiti kao preventivno djelovanje i stoga vanjske službe imaju izuzetno odgovoran zadatak u pogledu razrješavanja pitanja koja se pojavljuju prilikom primjene propisa o uredskom poslovanju. No, to ne umanjuje zadatke i ostalih službi arhiva, a to posebno zbog dinamičnosti donošenja zakonskih i drugih propisa, kao i zbog pružanja stručne pomoći organima uprave i samoupravnim organizacijama i zajednicama koje imaju javna ovlaštenja te zbog pravilnog i stručnog čuvanja arhivske građe.

Janko Milković

ZBORNİK RADOVA O POVIJESTI I KULTURI SRPSKOG NARODA U SOCIJALISTIČKOJ REPUBLICI HRVATSKOJ, knj. 1, JAZU, Zagreb 1988.

Sadržaji svih oblasti života Srba u Hrvatskoj osobito su zahvalni za istraživačke radove već i iz posve prozaičnoga razloga — još uvijek u nas nema dovoljno znanja o kompleksnom, važnom i zanimljivom razvoju toga naroda u ovoj jugoslavenskoj zemlji. Stoljećima na tlu Hrvatske, Srbi su postali integralni, sastavni dio široke mreže njezinih naroda i narodnosti — smješteni negdje gušće, negdje rjeđe. Ali, bilo gdje da se u Hrvatskoj nalaze, Srbi su dali i daju više nego značajan, zapravo — bitan i izuzetan prilog povijesnom razvoju zemalja i krajeva koje danas čine Socijalističku Republiku Hrvatsku. Štoviše, hrvatski Srbi povremeno su davali ili daju pečat i životu izvan te Republike. Doduše, ima dosta objavljenih radova iz raznih područja srpskog života u Hrvatskoj, ali još uvijek je niz zbiivanja, osoba, pitanja, itd., obrađeno začuđujuće slabo, manjkavo malo ili čak i nikako. Kao primjer i Hrvatima i Srbima, i Cesima i drugima u Hrvatskoj — može veoma dobro poslužiti smišljena i dobro organizirana, veoma bogata istraživačka, te izdavačka aktivnost naših Talijana koji su unazad dvadesetak godina već stvorili omašnu biblioteku izdanja — mahom povijesnog karaktera — koja sadržajno govori o njima samima, ali — jer drukčije se i ne može — i o njihovim brojnim vezama te drugim oblicima suživota s Hrvatima i Slovencima, npr. na području Istre u SR Hrvatskoj i u SR Sloveniji. Zbog toga je više nego pohvalna inicijativa Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti da preko svoga Odbora za koordinaciju proučavanja povijesti i kulture srpskog naroda u SR Hrvatskoj, koji je nedavno osnovan, pokrene življu izdavačku akciju, a time da potakne i istraživanja te da objavi njihove rezultate. Tako je i došlo do ediranja prve knjige takve vrsti u nas u novije vrijeme — »Zbornika radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj«. Glavni urednik Zbornika je akademik Dušan Čalić, a članovi su uredništva Josip Adamček, Ante Bežen, Stanko Korać, Fedor Močanin, Celestin Sardelić, Jovo Ugrčić i Antun Zibar. Zbornik je grafički skromno opremljen, štampan na 199 stranica, a sadrži radove koji su svrstani u dvije cjeline — studije i građu, te prikaze knjiga i studija. Objavljeno je jedanaest studija i

članaka te samo jedan prikaz; dva su rada iz prve grupe tiskana na ćirlici, a ostali na latinici.

U uvodnome tekstu »Neke posebnosti društvenog bića Srba u SR Hrvatskoj« (str. 5—16) Dušan Čalić od konstatacije: »Za koncipiranje metodološkog postupka izučavanja povijesti, kulture i savremenih problema života srpskog naroda u SR Hrvatskoj polazima od naučnih saznanja da su za življenje i reprodukciju svake ljudske skupine presudne dvije komponente: njihova genetska reprodukcija i njihova reprodukcija kao radnih bića. I jedan i drugi proces obavlja se u društvu kao totalitetu. Oba su procesa u punoj interakciji i odvijaju se po zakonu historijskog materijalizma: vrlo komplikovanoj međuzavisnosti razvoja materijalne osnove društva i njegove nadgradnje.

Konkretnost sveukupnosti tog razvoja određuje historija, koja je raznolika i neponovljiva.

Zakovitosti razvoja društva nikada i nigdje se nisu pravolinijski odvijale, već su se probijale kroz brojna odstupanja i specifičnosti. To se nažalost mnogostruko potvrđivalo u razvoju naših naroda, što je ostavilo duboke posljedice i na naš savremeni razvoj« (str. 5).

Dajući kraći povijesni uvid u srž pitanja, upotpunjujući ga i korisnim statističkim tabelama, autor je pitanje aktualizirao govoreći o današnjim prilikama Srba u SR Hrvatskoj.

Hodimir Sirotković, »Srbi u Hrvatskoj u dokumentima ZAVNOH-a« (str. 17—28), govori o velikom udjelu što su ga Srbi imali u NOB-u Hrvatske odnosno o njihovu velikom doprinosu u NOR-u i socijalističkoj revoluciji te zemlje. Autor se poziva na sadržaj više desetaka tisuća dokumenata u Arhivu Hrvatske i u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, a posebno na više od sedam stotina objavljenih dokumenata ZAVNOH-a u četiri toma u periodu 1964—1985. godine (editirao ih je spomenuti Institut). Između ostalog, već u osnivačkom »Proglašenju narodima Hrvatske« s Prvog zasjedanja ZAVNOH-a na osobit se način ističu Srbi u Hrvatskoj: »Vi ste u dosadašnjim borbama podnijeli najveće žrtve! Vi ste u tim borbama zajedno s hrvatskim sinovima iskovali i krvlju zapečatili oružje naše borbe — bratstvo hrvatskog i srpskog naroda!«

Željko Pajić, »Socio-ekonomski razvoj krajeva u SR Hrvatskoj naseljenih srpskim stanovništvom od 1945. godine« (str. 29—46), uz obilje — inače: suhoparnih — statističkih podataka govori o različitim aspektima tema koja su u nas suviše malo istraživane i obrađivane. Držeći se principa istraživanja regionalnog razvoja, autor daje i opći i detaljan uvid u materiju i pozitivno ocjenjuje pojedine kretanja. Studija malena — ali značajna.

Milka Ivić, »O jeziku Save Mrkalja« (str. 47—52), osvrće se na prozne radove toga u zadnje vrijeme dosta obrađivanoga jezikoslovca, koji je u svoje vrijeme bio slabo shvaćen i prihvaćen. Autorica, pored ostalog, ističe: »Kao svestan, angažovan pravoslavac i Srbin, Mrkalj je svoj jezik pažljivo podešavao prema navikama i ukusima svojih sunarodnika, pre svega onih kojima je pripadala čelna uloga u predvođenju duhovnog i kulturnog života Srba. Gotovo neverovatno mali broj kroatizama pokazuje sa koliko je brižne budnosti Mrkalj bdio nad sopstvenim izražajnim postupcima. S druge strane, brojni slavenosrpski, odnosno ruskoslovenski jezički

nanosi potvrđuju njegovu privrženost crkvenom obrazovanju i vernost ranije stečenim navikama. Najzad, stoji i ovo: kad god je puštao maha spontanog reči, iz njega je progovarao njegov sočan zavičajni dijelekat, tako autentično narodnog, gotovo vukovskog prizvuka« (str. 52).

Ivan Jurišić, »Srpske narodne škole u karlovičkom generalatu i Bansknoj krajini od polovine XVIII stoljeća do 1848« (str. 53—74), studiozno prikazuje razvoj veoma važnog segmenta u životu Srba na spomenutom području. Govori o mukotrpnom razvoju prosvjetnog života (do polovine XVIII. st., npr.: »Svijest o potrebi školstva, naročito svjetovnog, bila je gotovo potpuno nerazvijena«, kaže I. Jurišić). Rad je zasnovan uglavnom na izvornim istraživačkim akcijama.

Mirjana Gross, »Zakon o osnovnim školama 1874. i srpsko pravoslavno školstvo« (str. 75—117), veoma opširno i temeljito je analizirala, u pet poglavlja (»Uoči Mažuranićeva zakona«, »Karakter novoga zakona i spirovi oko njega«, »Srpska narodnocrkvena autonomija i srpsko osnovno školstvo«, »Posljedice Mažuranićeva zakona i srpsko osnovno školstvo«, »Khuenov školski zakon«, uz tabelarne priloge), taj važan povijesni dokument, s posebnim osvrtom na tematiku koju obuhvaća. Cijelu problematiku znalački stavila je i u širi kontekst opće situacije u tadašnjoj Hrvatskoj, kao i u Habsburškoj Monarhiji.

Drago Roksandić, »Vjernici i sveštenstvo Plašćanske eparhije u 1810. godini« (str. 119—136), objavljuje građu i materijal u obliku građe — šest tabela i jedan prilog, kojima nije dao opsežnija tumačenja, smatrajući — očito s pravom — da građa sama za sebe dovoljno govori te da će istraživači sami moći stvoriti zaključke.

Branka Prpa-Jovanović, »Ilirska ideja kod Srba u Dalmaciji« (str. 137—152), upozorava na udio toga dijela srpskog naroda u ilirskom pokretu odnosno hrvatskom narodnom preporodu, naročito apostrofirajući značajno djelo Božidara (Teodora) Petranovića, kao dio nacionalnog preporoda Srba u tome južnom dijelu Hrvatske.

Agneza Szabo, »Demografski razvoj srpskog stanovništva u Civilnoj i Vojnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1851—1880« (str. 153—171), također se u svome radu obilno služi tabelarnim prikazima, koji potvrđuju sadržaj teme što je obrađuje. Govori o teritorijalnoj rasprostranjenosti toga naroda na spomenutom području (god. 1851. bilo je 10,17% i 45% stanovništva), upozorava na visoke stope smrtnosti, uz visoke stope nataliteta i nupcijaliteta, na dobnu strukturu srpskog stanovništva, itd.

Stanko Korać, »Bibliografija radova o srpskoj istoriji i kulturi u Hrvatskoj« (str. 173—189), prikupio je mali dio onoga što je pisano o povijesti, jeziku, književnosti, etnologiji i povijesti umjetnosti srpskog naroda u Hrvatskoj, što i u slijedećim zbornicima, naravno, trebalo biti mnogo opširnije nadopunjeno.

Fra Vatroslav Frkin, »Stare srpske knjige i časopisi u knjižnici franjevačkog samostana u Slavonskoj Požegi« (str. 189—193), dao je uvid u 45 naslova vrijednih publikacija (do 1850. godine) koje se čuvaju u toj katoličkoj instituciji.

Ovaj prvijenac/zbornik o životu hrvatskih Srba u prošlosti i danas — treba naglasiti — značajan je dobitak i za našu znanost, osobito stoga jer oštro i otvoreno upućuje na nova, potrebna, mnogostrana i mnogostruka istraživanja. Držeći se novijih trendova u dijelu svjetske odnosno naše historio-

grafije, veći dio autora u Zborniku posize za statistikama, tabelarnim prikazima materije, dajući kroz njih svoje mišljenje. Sadržajna divergentnost i kvalitetna neujednačenost priloga, međutim, podstankut će uredništvo ne budući sistematskiji, stručniji odabir članaka, koji, naravno, i dalje moraju imati karakter svestranoga ali i pojedinačnoga i temeljitog pristupa različitim pitanjima. Jer, D. Roksandić u uvodu svoga spomenutog priloga, na str. 119, veoma odlučno kaže i ovo: »Nema sumnje da je tradicionalna historiografija u nas, tako bogata brojem radova, u suštini zanemarila povijest srpskog naroda u Hrvatskoj. Ne ulazeći u izvannaučne razloge takva njezina odnosa tokom 19. i 20. stoljeća na srpskoj ili na hrvatskoj strani, smatram potrebnim upozoriti da je razlog unutarnaučne naravi presudno utjecao na stvaranje takva stanja u kakvu se danas nalazimo. U obje ove naše nacionalne historiografije u skoro dvostoljetnom rasponu toliko je premoćna politička historija, kao par excellence nacionalno-ideologijska nauka, da povijest srpskog naroda u Hrvatskoj, koje je prije svega povijest seljačkog naroda, nikako nije mogla doći do adekvatnog izražaja ni na srpskoj, ni na hrvatskoj strani.

Kako je u razvoju svjetske historiografije u posljednjih nekoliko desetljeća pitanje iz tradicionalne političke historije krucijalno po svojem značaju, svjedoci smo bogatog razvoja 'alternativnih' disciplina, koje otvaraju upravo neslućene mogućnosti istraživanjima i povijesti srpskog naroda u Hrvatskoj«.

Imajući i sadržaj ta dva odlomka na umu, pred našim znanstvenim i stručnim radnicima stoji zaista velik i odgovoran posao, koji će, doduše, obaviti utoliko lakše — što ima mnogo neuzoranoga polja, a, naravno, utoliko teže — što gotovo i nema dovoljno znanstvenika i stručnjaka koji bi se spremno mogli i trebali baviti i novim, »alternativnim« disciplinama, poput onih koje, dalje u svome članku, nabraja D. Roksandić: kvantitativna historija, historija nehistorijskih naroda, »oralna« historija, socijalna historija, ekonomska antropologija, kulturna antropologija, historijska demografija, itd. To je bogatstvo istraživanja, na žalost, nama još uglavnom nedostižno. Sve su te discipline već tu ili su barem na pragu dijela stranoga pa i našega zanimanja, ali istovremeno, bez razloga, neke stare propadaju ili iščezavaju (nevezano, naravno, s tim »alternativnim« disciplinama), iako su također više nego potrebne; to su, npr., diplomatika, paleografija, sfragistika, historijska geografija, heraldika, kronologija, metrologija i druge tzv. pomoćne historijske znanosti, a gotovo isto tako i arhivistika, koja se jedina ipak donekle »drži« na površini jer je u istraživanjima neophodna. Čak se i arheografija ili egdotika zanemaruje, iako se građa i u nas svakojako objavljuje pa i na sasvim neuobičajeni način — ona se zna čak i komponirati.

Zaista je krajnje vrijeme da se sistematskije i organizirano, na dugi rok započne proučavati cjelokupni život Srba u Hrvatskoj, u njihovoj prošlosti i sadašnjosti, uzimajući u prvome redu u obzir njihov plodan suživot s hrvatskim narodom i drugim narodnostima SRH, uzimajući u obzir i glavne teme, ali i one samo na prvi pogled sporedne. Samo tako će se popuniti znatan dio jedne praznine koja u nas postoji i koju je svojim sadržajima više nego korisno počeo popunjavati ovaj Zbornik novoosnovanoga Odbora JAZU za koordinaciju proučavanja povijesti i kulture srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj.

Petar Strčić